

УДК 911.3:572(477)

УКРАЇНА ЯК ГЕОГРАФІЧНЕ ПОНЯТТЯ: ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ

П. Штойко

*Львівський національний університет імені Івана Франка
7900, м. Львів, вул. Дорошенка, 41*

Уявлення про Україну як про географічне поняття і географічну єдність склалося на межі ХІХ–початку ХХ ст. На той час визначити географічний простір України в її державних межах було неможливим, через що її означували як фізико-географічний регіон Східної Європи. Україна як географічне поняття, її фізико-географічну індивідуальність обґрунтовано в першій третині ХХ ст. у працях С. Рудницького, В. Гериновича, М. Дольницького та ін. Подальший розвиток поглядів на ці питання пов'язаний з внутрішньою структурою держави, її адміністративною, транспортною та поселенською мережею.

Ключові слова: Україна як географічне поняття, географічна єдність, географічний простір, фізико-географічна індивідуальність.

З'ясування проблеми географічного поняття та географічної єдності будь-якої країни пов'язане, перш за все, з її диференціацією простору та місцем у системі фізико-географічного поділу. Нагадаємо, що в публікаціях науковців ХІХ–початку ХХ ст. Україну не розглядали як окреме географічне поняття чи географічну єдність, незважаючи на автохтонність її етносу, що в межах конкретного простору у взаємодії з природним середовищем сформував національну ідентичність. Питання власної назви “Україна” (а не самоназви в розумінні її “порубіжжя”, “окраїни” та ін.) залишається відкритим у працях істориків (М. Грушевського, О. Субтельного, П. Толочка та ін.) та географів (С. Рудницького, П. Тутковського, А. Синявського). На думку С. Шелухіна, спроба С. Рудницького пояснити назву “Україна” як “країну границь” не є вдалою, оскільки ця назва сторіччями живе в народній душі як персоніфікація й символ ідеалів, мрій і надій ... народу. Це окрема земля народу, “що украв її собі та обробляє її для себе збройною силою” [25, арк. 40]. Вагому працю під назвою “Украдене ім'я. Чому русини стали українцями” (Львів, 2003) опублікував Є. Наконечний. Окремі спроби пояснення назви Україна серед географів знаходимо у дослідженнях В. Гериновича та М. Дольницького [4, 9, 12, 13, 16].

Сторіччями Україна була географічним простором без держави, простором як реальним місцем взаємодії українського етносу з конкретним природним середовищем, особливо лісостеповим та степовим. У просторі суспільства втілюються його етнічні, економічні, релігійні, політичні, екологічні та інші впливи з їхніми адміністративними, промисловими, селитебними та іншими територіальними системами. Тому природне середовище і простір суспільства виражаються у різних відносинах між собою. Простір є ймовірною можливістю розміщення явищ. Якщо природних меж простору, що його освоює етнос нема, то виникає колізія: де ці межі провести. З огляду на поставлене запитання виникає застереження: у яких межах – історичних, етнічних, політичних, географічних – доцільно розглядати український

простір? Які кордони: Київської Русі, Гетьманщини, Української Народної Республіки, мають слугувати предметом такого дослідження?

Національну ідентичність, як відомо, формують різні чинники, і за різних умов вони мають різний простір свого вияву і впливу. Наприклад, філологам та історикам України у висвітленні поставленого питання необхідно було виокремити її на рівні національної ідеології, поділивши історичний простір на свій (рідний) і чужий (прийшлий), надавши “своєму” характеру справедливості та обґрунтувавши єдине сприйняття історії українського етносу, що, власне, й дає змогу оволодіти сьогодишньою ситуацією у національній сфері.

Будь-яка частина суходолу як земного простору унікальна, нетипова, своєрідна й водночас одинична, немислима у множинній повторюваності, а тому має особливу тождність у різних частинах простору. У неї особливий вимір і особливе місце в системі географічних координат. З цією особливістю пов’язані ті чи інші утворення, наприклад, етносу і держави, які на певному просторі формують нетипову і відмінну єдність. Єдність простору стає аналогічною єдності етносу як самодостатньої реалії. Межі національної єдності, його мови, в якій втілений “дух нації”, закінчуються там, де закінчуються кордони етносу, його міфологія, його код, кліше і спосіб сприйняття реальності. Врешті, її доля визначена умінням упізнавати себе у минулому, варіантом осучаснення міфу, портретом сучасності в розумінні її історії. Вона єднає етнос у межах певного простору, з яким, як звичайно, зріднюється, формує єдине поле географічних символів та образів, різних генезисів та структурних рівнів, одним словом, цілісний контекст сприйняття географічного простору [18].

На питанні його впливу для історії загалом наголосив Ф. Бродель у праці “Що таке Франція?” [1], де відстоював тезу, що завдяки географічному наповненню простір ускладнюється і стає багатовимірним, а багатоманітні явища в ньому формують історико-географічне середовище, у якому індивідуальна своєрідність і цілісність з властивим їм образом життя і поведінки створює гармонію у стосунках людини і природного середовища, зв’язки з рідним краєм та ландшафтом. Ця співпраця і цей взаємозв’язок визначають для конкретного етносу звичне середовище життя, систему господарства, психологічну налагодженість, своєрідні стереотипи поведінки, врешті віддзеркалюють значення географії для історії. Історію етносу, писав М. Гоголь, багато в чому вирішує географія: “езде она (Україна. – П. Ш.) граничила полем, езде равнина, со всех сторон открытое место. Будь хотя с одной стороны естественная граница из гор или моря – й народ, поселившийся эдесь, удержал бы политическое бытие свое, составил бы отдельное государство. Но беззащитная, открытая земля была землей опустошений й набегов, местом, где сшибались три враждующие нации...” [6, с. 63].

Ця ворожнеча (як внутрішня, так і зовнішня) врешті-решт спричинила цілковите безпам’ятство про Україну в географічній науці. За висловом С. Рудницького, “географічне поняття України зовсім не існує в сьогодишній географії” [41, с. 3]. Натомість з’явилися назви Малоросія, Західна Росія, Південна Росія, Новоросія та ін. Ці назви настільки увійшли в лексикон географії і картографії, що подекуди помилково виставляють як назви для сусідніх держав. Наприклад, у “Географії...” В. Кубійовича [20, с. 19] на невеличкій карті “українських земель” за часів Хмельниччини на пн.-сх. від України видрукувана назва тієї країни “Росія”, замість “Московское государство”, “Московія” чи б пак на Україні її називали “Московщина”. Звісно, що гетьман Б. Хмельницький уважав Україну відродженою *руською* державою.

Географічні простори можуть бути різних типів – культурно-географічного, історико-географічного чи економіко-географічного, та репрезентовані різними рівнями і походженням. Народи, на думку О. Терлецького, “які живуть в не надто корисних природних обставинах, та й взагалі таких, де для забезпечення життя треба вложити багато зусилля, визначаються силою волі і більшим почуттям потреби організації” [24, с. 5]. Звідси напрашується думка, що багатства природи можуть слугувати передумовою, а не стимулом розвитку суспільства [3].

Першим укладачем і автором географії України є С. Рудницький, який використав фактичний матеріал своїх попередників “як матеріал”, охопивши всі етнічні землі українців. До нього існували “писані чужинцями географії тих держав, до яких належали частини розшматованої України, про які в них також згадувалося, або окремі географічні праці, присвячені фізичній географії тих земель”. Найбільші відмінності у географії України того часу виявлялися у висвітленні антропогеографічних та економічних аспектів, оскільки фізико-географічні особливості краю відображені у працях українців і неукраїнців більш-менш об’єктивно. Деякі праці з географії України можуть сягати періоду перед Київською Руссю, однак з часу заснування у Києві Південно-західного відділу Російського географічного товариства вони утвердились. У другій половині XIX ст. досліджували полтавські, чорноморські, волинські та інші краї. У тих часах Україна була в складі російської та австрійської, пізніше польської влади, а тому не займала в адміністративному поділі Східної Європи окремого становища.

За С. Рудницьким, Україна становить географічну єдність і є найбільш східним краєм Середземноморської Європи. Вона розташована у південно-східній частині Європи, між Європою та Азією і є самодостатньою під історичним, економічним, етнічним та іншим кутом зору. Український етнос із-за кволої політичної сили та слабкої солідарності упосліджений з найбагатшою землею у Європі. Ідея українства, що стала виразником національної самосвідомості, побудником у боротьбі за українську незалежність і свободу, осмислена й узагальнена у працях М. Куліша та М. Костомарова. М. Костомаров писав: “в майбутнім Слов’янським Союзі, в нього ж віруємо та його ж сподіваємося, наша **Україна** має скласти **окрему державну цілісність** на своєму просторі, де нарід говорить українською мовою. Хай же ні Великороси, ні Поляки не називають своїми землі, заселені нашим народом” [15, с. 28].

Та сама ідея українства, попри всю її значимість для суспільної свідомості, найменш опрацьована й осмислена в українській географії. Географічна єдність (“географічна одиниця”) відрізняється від сусідніх країн певними особливими географічними рисами. І хоч не завжди вони мають виразні природні межі, та є доволі мотивації для виділення осібних, самостійних єдностей (одиниць). У їх межах поступово формується національний простір, національна свідомість і ментальність, розуміння своєї особистості представників певного етносу. Належність до однієї етнічної ментальності визначає способи існування в географічному просторі та специфіку ролі етносу в сучасному їхньому різноманітті. Протилежність значення категорій “своє”–“чуже”, “батьківщина” – “чужина” тощо пов’язані з самоідентифікацією відповідно до власних пошуків. “Своє” рідне, близьке не виходить за межі українського духовного простору, презентує український культурний світ, осмислює себе, перевіджує, самоідентифікує на рівні інтеграції біологічного і соціального, свідомого і підсвідомого, які згодом як складові чинники мають розвиток у просторово-часовому саморозгортанні нації, усвідомленні особливостей спільноти. Її основою слугує простір (територія), мова, культура, релігія, визначення самоназви, міфологізація пройденого, оцінка соціальних реалій крізь приз-

му сформованих міфологем, прагнення суверенітету і державотворення як запоруки збереження і захисту цієї спільноти, спільних соціально-історичних завдань, панівних цінностей і орієнтацій національної свідомості. Це зумовлює еволюцію інституцій держави, окреслює співвідношення традицій та інновацій відповідно до умов життєдіяльності нації.

Чи є Україна окремою географічною єдністю, тобто географічною одиницею? На скільки Україна є географічною єдністю і просторовою цілісністю? У вирішенні цього питання погляди українських географів [5, 8, 10, 41] та істориків [7, 14, 25] докорінно відмінні від поглядів багатьох російських [2, 11, 17, 19, 22, 23 та ін.] чи польських дослідників [26, 27, 28, 29–33, 34–40, 42–44 та ін.]. Польські вчені вважали, що Україна під географічним оглядом не є чимось особливим від Польщі, і цілу Україну аж по Дніпро сприймали заодно з географією Польщі. Значна частина польських учених описувала цілий край від річки Лаби і Балтійського моря до Дніпра і Чорного моря як географічну одноцілісність. У цьому контексті спеціальне дослідження виконав В. Налковський (W. Nalkowski) 1883 р. у праці “Polska jako obszary wyodrębnione geograficznie”. Зіткнувшись з труднощами окреслення державних (“państwowych”) меж польських етнографічних земель, він виклав бачення Польщі як географічного регіону. Окреслений ним простір сягає з заходу на схід від Одри до Дніпра, а також охоплює простір між Балтійським і Чорним морями та Карпатами. Критичні погляди щодо цього викладу є в А. Ремана (Antoni Rehman, 1894), Е. Ромера (Eugeniusz Romer, 1910, 1912, 1916 та ін.), С. Ленцевіча (Stanislaw Lencewicz, 1922) та ін.

Описаний В. Налковским простір є для А. Ремана збором різних фізично-географічних одиниць, що врешті не дає змоги в такому форматі займати окрему індивідуальну одиницю в географії. А. Реман звернув увагу на політичну небезпеку “обшару Польщі”, який повинен би опертися на критерії, зачерпнуті з фізичної географії. Відповідно, Е. Ромер пробував висвітлити положення польської історичної території як “мосту” (“pomostowej”) між Балтійським і Чорним морями, виділивши, крім того, індивідуальність цього краю на підставі гідрографічних та кліматичних критеріїв. Інший польський географ Л. Савіцкі (L. Sawicki) 1910 р. спробував згладити деякі гострі моменти у баченні Польщі як індивідуальної одиниці між тлумаченнями В. Налковського, А. Ремана та Е. Ромера. С. Ленцевіч головно прийняв версію А. Ромера та інтерпретації В. Налковського. Його бачення у 1930-х роках спробували уточнити Е. Квятковські (E. Kwiatkowski, 1931) та М. Кельчевська (M. Kielczewska (Zaleska), 1931, 1946).

Заслуговує на увагу дослідження В'ячеслава Липинського “Szlachta na Ukrainie”. У вступній частині книжечки (с. 5–36), написаній у серпні 1908 р., наведено короткий нарис історії України, пояснено слова “Україна”, “український” тощо, які чи не вперше у польській літературі для означення південної частини колишніх польських володінь на сході вжито як поняття географічне. На відміну від польських, російські географи розглядали Україну як одне з російськими землями [2, 19, 22, 23 та ін.]

Сприятливим чинником цього є входження географії до системи українознавчих дисциплін разом з філологією та історією. Свого часу філологи та історики чужих держав створили чимало концепцій, у яких, якщо й заторкнуто питання географічного поняття “Україна”, то не повно й україноспотворено. Філологічний, а особливо історичний аспект визначення географічного поняття “Україна” в силу специфіки предмета дослідження навіть не ставлять. Звернемо увагу на публікацію “Геополитика России: 400 лет назад и сегодня”, де умовним є поділ на “руських”, “украинцев”, “белорусов” єдиного етносу (“различными национальными группами” (субетносами)) на тій підста-

ві, що в першому Всеросійському переписі населення 1897 р. найменування “русские” об’єднує “великоросів”, “малоросів” і “білоросів”. А нині за сприятливих умов для російського керівництва і росіян, що живуть у близькому зарубіжжі, можливий “всплеск ирредентистского движения не только в Крыму, где открыто ставится вопрос о воссоединении полуострова с Россией, но и в Донбассе, Новороссии (Южная Украина), Северо-Восточной Эстонии, Латгалии (Юго-Восточная Латвия), Северного Казахстана, Приднестровья”. На думку цього автора, під стяги Росії стала протекція “от населения и руководства Абхазии, Южной Осетии, Приднестровья” [11, с. 36]. Як бачимо, відкритий і прямий текст не потребує коментарів!

Україна, на думку С. Рудницького, охоплює весь південь Російської держави в Європі, а також Східну Галичину, Північно-Західну Буковину та Північно-Східну Угорщину. Географічна єдність України найліпше виражена в антропологічному аспекті з точнішими етнічними (етнографічними) межами. Усі дотеперішні спроби побудовані з негеографічного погляду. Лише провінції Балтійського моря і Польща деякою мірою мають у теперішніх кордонах географічну єдність. Причину такого стану вчений вбачає у недостатніх знаннях природознавства загалом і Східної Європи зокрема.

Низка наведених прикладів у праці як С. Рудницького, В. Гериновича та М. Дольницького підтверджує сказане. Зокрема, В. Геринович аналізував погляди російських дослідників, які провели поділ Росії на області: наприклад, у К. Арсенєва (1818) – 10 областей; у В. Семьонова-Тян-Шанського – 12 (1871), з них на українські землі припадає шість; у А. Рітгіха (1898) – 19 районів (з них дев’ять районів припадає на українські етнічні землі); у Е. Реклю (1898) взагалі йдеться про своєрідну область Східної Європи та ін. Не є винятком праці А. Геттнера, А. Краснова, які близькі (на думку В. Гериновича) до поділу В. Семьонова-Тян-Шанського та А. Філіпсона (1908).

У “Проблемах географії України” (1919) С. Рудницького критеріями поділу Східної Європи обґрунтовано геологічні, географічні, частково антропогеографічні й інші чинники; схід Європи він розділив на шість частин: Україну, Балтію, Північну Росію, Великоросію, Каспій, Уралію. Західна межа Східної Європи вилучена з районів Європейського Сходу, оскільки країна заселена польським етнографічним елементом. В. Геринович висловив близькі С. Рудницькому погляди, однак уважав за необхідне включити до Східної Європи польську етнографічну територію з фізико-географічного, антропогеографічного та історико-культурного поглядів. Він виділив у межах Східної Європи також шість областей: Ледомерію, Балтію, Польщу, Україну, Каспій, Московщину (у С. Рудницького – Великоросія та Урал) з незначними розбіжностями щодо Каспію та України.

Україна, як географічна єдність, у працях С. Рудницького, В. Гериновича, М. Дольницького – морфологічно самостійна країна, що прилягає до Чорного та Азовського морів і “положена” крайною областю Східної Європи та впирається в південну окраїну гір альпійської складчатості і Східні Карпати, Яйлу (Крим), Кавказ та їхні підгір’я. Її морфологічну окремішність зумовлює передусім одноцільність “груп плит і пасма низів”. Геоструктурно простір України приурочений до південно-західної частини Східноєвропейської платформи, різних платформних структур з гнейсовою та гранітною основою. Її простір не заливало води ні в нижньому силурі, ні в кембрії (винятком є верхній силур, коли водами було затоплено Західне Поділля та північну частину Бессарабії), а девонське море вкривало лише східний і західний край України. Пермські та карбонові відклади займають широкі простори сходу Європи, у тім числі на Донечині (“Донецькій платформі”), тріасу майже нема, у юрі – складчасті області України.

В неогені води Середземного моря вкривали великі простори України, а льодовиковий покрив (за винятком її північно-західної частини і Придніпров'я), на відміну від інших частин Східної Європи, займав тут найменшу частку від загального простору території.

Ще чіткішою є окремішність України як географічної єдності з тектоніко-морфологічного погляду. Льодовикові форми витворюють тут “ерозійні та дефляційні процеси”.

Також просторами України проходять межі двох європейських лісових зон – зони первісних степів, перехідних степів, лучностепових і середземноморського району. На великих просторах нинішньої України в останні декілька мільйонів років степові та лісостепові екосистеми домінували. Навіть у часи зледеніння (25–10 тис. років тому) середнє Подніпров'я було в лісостеповій зоні, а на півдні – перигляціальні степи, що дає підставу вважати тодішній клімат подібним до сучасного.

Гідрологічно річкові системи України належать до Понтичного водозбору, справжні понтичні степи займали великі простори краю, а в північній частині сягали середньоєвропейської лісової зони. Східніше Дону починаються степи і пустельні степи Каспійської області. Україна – єдина країна Європи, де переважають степи. Ця обставина (як і низка інших ознак – кліматичних, гідрологічних тощо) є географічно важливою і виокремлює її як географічний індивід.

Цікаву думку щодо місця України в системі поділу Східної Європи висловив В. Пашенко, вважаючи що східноєвропейське положення України не відображає цілковитої реальності: її західні області належать до Центральної Європи. А тому входження України до Східної Європи є не стільки географічним, скільки історичним. Великий простір України (навіть у нинішніх політико-адміністративних межах) не дає змоги означити розташування України лише як східноєвропейське (центральні та східні райони України), а й як центральноєвропейське (західні райони). Тому обидва означення щодо географічного розташування України правильні [21, с. 234].

М. Дольницький, услід за С. Рудницьким та В. Гериновичем, розглядав Україну як природно-географічний регіон Східної Європи, природно-географічні та етнічні простори. Він наголошував, що нації та національні утворення теж природні. А тому головний принцип природничої географії, з чим тут він солідарний лише з думкою С. Рудницького (а не антропогеографії, як у В. Гериновича), відобразити природний поділ земної поверхні, окремі частини якої (“географічні одиниці”) слугують місцем осідку, “вростання” етносу в його простір. Проблема меж української національної території важлива з огляду на те, що: по-перше, українці залишилися бездержавним народом; по-друге, поза політико-адміністративними межами українців у ліпшому випадку асимілювали, у гіршому депортували і знищували.

З фізико-географічного погляду під Україною, продовжував М. Дольницький, “будемо розуміти не етнографічну територію українського народу, а той земний простір, що менш-більш з простором етнографічної української території творить окремішню самостійну фізико-географічну одиницю, природну географічну індивідуальність між другими земними просторами, особливо між сусідніми” [10, с. 106].

У разі поділу земної поверхні на географічні одиниці, стверджував дослідник, необхідно, перш за все, розглядати природні критерії відповідно до людської діяльності, яка найтісніше пов'язана з природними регіонами. Тому географія у випадку поділу суходолу на окремі регіони повинна опиратися як на природні, так і суспільні (“на рівномірне й критично зіставлене трактування всіх критеріїв, природних

і людських”) складові. Лише за такого підходу і з урахуванням таких критеріїв географія матиме тривку наукові основи. З огляду на таку засаду, простір України належить розглядати не лише як етнографічну територію, а як і географічну індивідуальність.

Учений також заперечив практику “існуючих державних одиниць проголошувати дійсними географічними одиницями”, шукаючи для них природні географічні основи (наприклад, див. Є. Ромер, 1912, 1939 і ін.). У такий спосіб вибудована конструкція перевертається вверх дном, а тому й державу, ідентичну з цим простором, треба вважати теж географічною індивідуальністю [10, с. 106–107]. Аналіз, зроблений у статті “Україна й Європа” М. Дольницького, охоплює такі питання: що таке Східна Європа у географічному розумінні й яке місце в ній посідає Україна. Західна Європа невід’ємно пов’язана з акваторією Атлантичного океану; строкатістю, конфігурацією, островами та півостровами, значним вертикальним та горизонтальним розчленуванням вона цілком відмінна від Східної Європи – рівнинної, слабо розчленованої, яка “ніби зрослася з Азією”. Їх розмежовує лінія, проведена від берегів Білого моря до гирла Німану (Балтійське узбережжя), а звідси до дельти Дунаю. Західніше означеної лінії морфологічні краєвиди більш розчленовані і різноманітніші, а східніше – одноманітні і полого-хвилясті. Такі відміни характерні для цілих природних комплексів, наприклад, невеликі різноорієнтовані річки Західної проти одноманітних і більш великих річок Східної Європи. Остання в російських географів асоціюється з Європейською Росією, Росією, Російською державою в Європі тощо.

Отже, той чи інший географічний простір, природне середовище органічно пов’язане з політикою держави, її внутрішньою єдністю і функціональною цілісністю, відношеннями і зв’язками між ними, наслідками взаємодії різноманітних чинників як усередині, так і ззовні.

1. *Бродель Ф.* Что такое Франция? Кн. 1: Пространство й история. М., 1994.
2. *Броунов П.И.* К вопросу о географических районах России // Совр. вопр. русск. сельск. Хозяйства. СПб., 1904.
3. *Бубер М.* Народ и его земля // Избр. произв. М., 1979.
4. *Геринович В.* Україна: відки пішла її назва, як і чому вона поширилась? Львів, 1918.
5. *Геринович В.* Україна яко географічна одиниця // Нарис економічної географії України. Часть географічна. Кам’янець на Поділля, 1921. Т. 2.
6. *Гоголь Н.В.* Взгляд на составление Малороссии // Собр. соч.: В 7 т. М., 1967. Т. 6. Статьи. 1831–1847 гг.
7. *Грушевский М.* Единство й распадение России // Освобождение России й украинский вопрос: статьи й заметки. СПб., 1907.
8. *Дольницький М.* Проблема поділу Східної Європи в Михайла Драгоманова. Окремий витяг. Б. м., б. р.
9. *Дольницький М.* Україна (машинопис, 45 с., англ. м.) // Центральний державний архів вищих органів України (ЦДАВО України). Ф. 4465. Оп. 1. Спр. 455.
10. *Дольницький М.* Фізична географія України. Подєбради, 1933–1934.
11. *Житин Д.В.* Геополитика России: 400 лет назад й сегодня // Изв. Русс. геогр. об-ва. 1994. Т. 126. Вып. 6.
12. *Карпенко Ю.О.* Походження назви Україна – загальної і власної // Ономастика та етимологія: Зб. наук. праць. К., 1997.

13. *Кобилуx В.* Назва України-Руси до і після М. Грушевського // Михайло Грушевський і Західна Україна: Доп. і повідомл. наук. конф. Львів, 26–28 жовтня 1994 р. Львів, 1995.
14. *Корнашевич І.* Природні основи історичної Польщі // Діло. 1912. Ч. 135, 136, 138.
15. *Костомаров Н.* Колокол. 1860. Ч. 61. 15 січня / Шелухін С. Україна – назва нашої землі з найдавніших часів. Прага, 1936. (Перевид. Дрогобич: Бескид, 1992).
16. *Костомаров Н.* Об отношении русской истории к географии и этнографии // Исторические монографии и исследования Н. Костомарова. СПб., 1867. Т. 3.
17. *Краснов А.Н.* Будущность национализма // Южный край. Харьков, 1911. 13 (26) XII; 14 (27) XII.
18. *Крисаченко В.* Еколого-етнічна цілісність України: генеза, сутність, руйнування. Екологія. Філософія. Культура // Ойкумена. 1992. № 1.
19. *Крубер А. А.* Физико-географические области Европейской России // Землеведение. 1907. Кн. 3–4.
20. *Кубійович В.* Географія України й сумежних країв: 2-ге вид. Краків; Львів, 1943.
21. *Пащенко В.* Проблема українізації і природнича географія. Українізація як наскрізна проблема українського відродження // Історія української науки на межі тисячоліть: Зб. наук. праць. К., 1999.
22. *Семенов-Тянь-Шанський П.* Россия. Полное географическое описание нашего отечества. СПб., 1899. Т. 2, 7, 11.
23. *Танфильев Г. И.* Физико-географические области Европейской России // Тр. Вольного экон. об-ва. 1897. № 1.
24. *Терлецький О.* Вплив природи на історію України (4 мапи, 1 діаграма, 11 образків). Львів, 1930.
25. ЦДАВО України у Києві. Ф. 3695. Оп. 1. Спр. 7.
26. Atlas geograficzny ilust. Krolew. Polsk. pod względem najnowszych zrodeę opracow / Pod. red. Bazewicza. Warszawa, 1904. Zesz. I–IV.
27. *Kielczewska (Zaleska) M.* O podstawy geograficzne Polski. Poznan, 1946.
28. *Kwiatkowski E.* Dysproporcje. Rzecz o Polsce przeszłej i obecnej. Krakow, 1931.
29. *Lencewicz S.* Indywidualność geograficzna i strategiczny zarys granic // Kurs geografiji Polski. Warszawa, 1922.
30. *Leszczycki S.* Geograficzne podstawy Polski wspolczesnej. Poznań, 1946.
31. *Nalkowski W.* Obraz geograficznyj Polski historycznej // Słownik Geograficzny Krolewstwa Polskiego i innych krajow Slowianskich. Warszawa, 1887. Т. 8.
32. *Nalkowski W.* Polska jako kraina przejsciowa // Ziemia. 1910. R. 1. N 44.
33. *Nalkowski W.* Terytorja Polski historycznej jako indywidualność geograficzna. Warszawa, 1912.
34. *Rehman A.* Ziemia dawnej Polski i sąsiednich krajow slowjanskich. Opisane pod względem fizyczno-geograficznym. Częśc pierwsza: Karpaty. Lwow, 1884.
35. *Romer E.* Czy Polska jest krajina przejsciowa? Odpowiedz na wywody [E.] Hanslika // Ziemia. 1910. – N 1.
36. *Romer E.* Przyrodzone podstawy Polski historycznej. Nakladem “Zarzedem”. Lwow, 1912.
37. *Romer E.* Polska i Polacy. Krakow, 1916.
38. *Romer E.* Polski stan posiadania na południowym wschodzie Rzeczypospolitej / Referat wygloszony na zebraniu obywatelskim we Lwowie 22.11.1937. Lwow, 1937.
39. *Romer E.* Ruś i Ukraina. Rozwarzania geopolityczne // Ziemia i Narod. 1939. R. 1.
40. *Romer E.* Ziemia i panstwo. Kilka zagadnien geopolitycznych. Lwow, 1939.
41. *Rudnyckyj St.* Ukraina als geographische Einheit // Ukraina Land und Volk. Eine gemeinfassliche Landeskunde. Wien, 1916.
42. *Sawicki L.* Geograficzne polozenie Polski // Ziemia. 1910. N 1; N 2.
43. *Sawicki L.* Krainy przejsciowe // Ziemia. 1910. N 1.
44. *Smoiemki J.* Przyrzondzony obszar Polski i jego granice w svvietle nowoczesnych poglądow // Przegląd geograficzny. 1926. N 6.

UKRAINE AS A GEOGRAPHICAL NOTION: THE PROBLEM OF THE OUTLINE**P. Shtoyko**

*Ivan Franko National University of Lviv,
Doroshenko St., 41, UA – 79000 L'viv, Ukraine*

Imagination about Ukraine as geographical concept and geographical unity was formed in the end of 19th – at the beginning of 20th century. It was impossible to determine its geographical space in the state borders, so Ukraine was understood as a physical-geographical region. Geographical concept of Ukraine as a physical geographical individuality was argued by Stepan Rydnyts'kyi, Volodymyr Gerenovych, and Myron Dolnyts'kyu. The follow development of views on these is connected with the internal structure of the state, its administrative, transport, and settlement networks.

Key words: Ukraine as geographical notion, geographical unity, geographical space, phisico-geographical individuality.

УКРАИНА КАК ГЕОГРАФИЧЕСКОЕ ПОНЯТИЕ: ПРОБЛЕМА ОПРЕДЕЛЕНИЯ**П. Штойко**

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. П. Дорошенко, 41, г. Львов, 79000, Украина*

Представление об Украине как о географическом понятии и географическом единстве сложилось на рубеже XIX – начале XX вв. На то время определить географическое пространство Украины в ее государственных границах было невозможно, поэтому ее определяли как физико-географический регион Восточной Европы. Географическое понятие Украина, ее физико-географическую индивидуальность обосновано в первой трети XX в. в работах С. Рудницкого, В. Гериновича, М. Дольницкого и др. Дальнейшее развитие взглядов на эти вопросы связано с внутренней структурой государства, его административной, транспортной и поселенческой сетью.

Ключевые слова: Украина как географическое понятие, географическое единство, географическое пространство, физико-географическая индивидуальность.

Стаття надійшла до редколегії 12.04.2008

Прийнята до друку 20.09.2008